

**Universitatea "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie
Școala Doctorală „Istorie, Civilizație, Cultură”**

Teză de doctorat

**Valoarea vieții umane în Clujul ultimelor două
decenii ale secolului al XVI-lea**

Infracțiunile de omucidere

REZUMAT

**Conducător științific:
Prof. dr. Edroiu Nicolae,
membru corespondent al Academiei Române**

**Doctorand:
Pakó L. László**

**Cluj-Napoca
2012**

Cuprins

Introducere

I. Izvoare, premisele cercetării

1. Izvoare
2. Premisele cercetării

II. Aparatul juridic orășenesc

1. Juzii și jurații orașului
 1. 1. Judele principal (*iudex primarius*) și jurații orașului (*senatores*)
 1. 2. Judele substituit (*iudex substitutus*)
 1. 3. Judele regesc (*iudex regius*)
2. Notarul
3. Avocații (*procuratores*)
4. Directorii orașului (*directores causarum*)
5. Călăi, temniceri și alți slujitori ai orașului
6. Centumviratul

III. Practica juridică a instanței de judecată din Cluj cu accent pe procesele de omucidere

1. Jurisdicția și competența instanței judecătorești, forurile de apel și legăturile cu alte instituții de judecată
 1. 1. Jurisdicția instanței de judecată
 1. 2. Competența instanței de judecată
 1. 3. Competența instanței clujene de judecată asupra domeniilor orașului
 1. 4. Forurile de apel ale instanței clujene de judecată
 1. 5. Relația dintre instanța de judecată din Cluj și alte instituții ale țării
 1. 5. 1. Principele și tabla princiară
 1. 5. 2. Comitatele
 1. 5. 3. Magistratul orașului Sibiu
 1. 5. 4. Breslele orășene
 1. 5. 5. Nobilimea din oraș
 1. 5. 6. Forul ecleziastic al Superintendentului Unitarian din Cluj
2. Procedura de judecată în procesele de omucidere
 2. 1. Privilegii și statute privind procedura de judecată
 2. 2. Sisteme procedurale: *processus accusatorius* – *processus inquisitorius*
 2. 3. Procesul scris – procesul sumar
 2. 4. Etapele procedurii de judecată
 2. 5. Procedura de judecată între vechi și nou

IV. Omucideri: crime și sancțiuni după litera legilor

1. Legile țării
2. Hotărârile dietale

3. Statutele orășenești

V. Procese de omucideri din Cluj între 1580-1600

1. Omucideri premeditate

1. 1. Omucideri premeditate calificate

1. 1. 1. Otrăvirea soției

1. 1. 2. Pruncucideri

1. 2. Omucideri premeditate simple

1. 2. 1. Jafuri, tâlhării însoțite de omucideri

1. 2. 2. Omucideri înfăptuite în taină (*orgyilkosság*)

1. 2. 3. Asasinate – omucideri comandate sau executate la comandă

2. Omucideri nepremeditate (omor din culpă, omor „necugetat”)

2. 1. Omucideri nepremeditate calificate

2. 1. 1. Omorârea soției

2. 1. 2. Omorârea soacrei

2. 1. 3. Infanticide

2. 2. Omucideri nepremeditate simple

2. 2. 1. Omucideri comise sub influența alcoolului

2. 2. 2. Omucideri provocate de agresiuni verbale sau fizice

2. 2. 3. Pruncucidere provocată de agresiune fizică

2. 2. 4. Omucideri în interiorul breslelor orășenești

3. Omucideri comise din legitimă apărare

4. Omucideri comise din întâmplare, neglijență sau imprudență

5. Sinucideri

VI. Concluzii

1. „Sociologia” infracțiunilor de omucideri din Cluj între 1580-1600

2. Concluzii finale

VII. Bibliografie

1. Izvoare arhivistice

2. Izvoare editate

3. Lucrări de specialitate

VIII. Anexe

1. Funcționarii orășeni din activitatea de judecată clujeană între 1580-1600

Juzi primari și juzi regești

Jurații (senatorii) orașului

Notarii orașului

Avocații din activitatea judecătorească a orașului

Directorii orașului

Călăii orașului

2. Fragmente din protocoalele adunării generale ale orașului

CUVINTE CHEIE:

activitate judecătorească pre-modernă, instituții de judecată, practică juridică, procedură de judecată, legislație, criminalitate, crime și pedepse, omucidere, societate infrațională, tortură

SINTEZA LUCRĂRII

Tema lucrării de față o constituie omuciderea din ultimele două decenii ale secolului al XVI-lea din Cluj. Vom încerca să realizăm o abordare complexă a acestui fenomen atât din perspectiva activității de judecată a orașului, cât și din perspectiva relației dintre aceste infracțiuni și societatea orășenească. Pentru realizarea acestor obiective cazurile de omucidere din Cluj s-au dovedit a fi cele mai potrivite din mai multe puncte de vedere. În primul rând datorită faptului că, aceste infracțiuni au șocat, au implicat cea mai mare parte a comunității, fiecare individ al acesteia a căutat să participe la elucidarea cazurilor. În al doilea rând piesele de dosar ale acestor procese au fost mult mai bogate în informații, decât celelalte tipuri de infracțiuni.

Alegerea unui interval de timp mai restrâns a fost motivată în primul rând de volumul mare al izvoarelor arhivistice păstrate. Am ales anii 1580-1600, deoarece cercetările mele anterioare m-au familiarizat deja cu întâmplările celei de-a doua jumătăți ale secolului al XVI-lea atât la nivelul orașului, cât și la nivelul principatului. În al doilea rând, deoarece în acest interval de timp conținutul protoalelor de judecată ale orașului s-a diversificat în mod semnificativ. În al treilea rând, deoarece în activitatea de judecată din oraș s-au produs schimbări sesizabile, caracterizate prin apariția unor noi instituții de judecată, prin introducerea unor noi măsuri în procedura de judecată, și prin creșterea sensibilă a implicării comunității în aceste întâmplări.

Inițial am preconizat prezentarea cazurilor de omucidere judecate în fața instanței clujene pe fundalul aspectelor juridice și ale celor sociale ale temei. Pe parcursul cercetării însă m-am convins că din cauza lacunelor bibliografice nu puteam realiza o analiză pertinentă și complexă fără o prezentare detaliată în prealabil a aparatului juridic orășenesc implicat în procese, precum și o prezentare a practicii judecătorești orășenești.

În privința metodologiei aplicate, natura izvoarelor a impus la un prim nivel o abordare pozitivistă, în urma căreia am reconstituit cadrul juridic și instituțional al activității de judecată din oraș, precum și detaliile infracțiunilor petrecute. Pe parcurs am apelat și la statistici, în vederea reliefării anumitor relații de interdependență între diferitele tipuri de infracțiuni, respectiv între rolul diferitelor categorii sociale în activitatea de judecată orășenească. Am valorificat și metodele unor științe auxiliare ca arhondologia sau prosopografia, care au permis reconstituirea listelor funcționarilor, care au participat la activitatea de judecată a orașului, ca și conturarea carierelor publice ale unor funcționari ai sistemului juridic clujean. În prezentarea cazurilor penale am apelat apoi și la metode ale microistoriei, încercând să evidențiez îndeaproape acele particularități ale fiecărui caz în parte, care permiteau sau ajută reconstituirea în ansamblu a fenomenului infraționalității. În susținerea argumentației am apelat deseori la analogia

altor foruri de judecată, care au clarificat cazurile în care izvoarele clujene nu ofereau date suficiente pentru ilustrarea fenomenului juridic.

În **capitolul I. – Izvoare, premisele cercetării** – am prezentat tipurile de izvoare întrebuițate în reconstituire. Protocoalele de judecată ale orașului Cluj constituie corpusul cel mai important pentru studierea tematicii propuse, dintre acestea am folosit volumele păstrate pe intervalele anilor 1581-1586, 1590-1594 și 1596-1600. Informațiile obținute au fost completate apoi de însemnările protocoalelor adunărilor generale ale orașului. Un alt gen al izvoarelor valorificate provin din seria registrelor cu caracter economico-financiar ale orașului privind administrarea veniturilor și cheltuielilor: socotelile dispensatorilor, respectiv cele ale directorilor orășenești. În privința premiselor cercetării subliniem că lipsesc și acum studiile mai ample și abordările complexe ale temei. Analiza aprofundată a tipurilor de infrațiuni și investigarea sistematică a practicii juridice orășenești constituie încă o datorie care revine cercetării viitoare.

Capitolul II. – Aparatul juridic orășenesc – detaliază activitatea funcționarilor implicați în activitatea de judecată din oraș. Analiza atribuțiilor orășenești, a persoanei, a cunoștințelor judecătorești, a relațiilor politice și sociale ale fiecăruia în parte ne-a condus la concluzia că sistemul instituțional și, implicit, cel judecătorec al orașului a corespuns orașelor epocii premoderne din teritoriile central-est-europene, în special acelor ale fostului Regat al Ungariei medievale. În primul rând judele primar, respectiv jurații orășeni – din rândul acestor a fost desemnat și judele regesc – au fost personajele principale, care au condus activitatea judecătorească, au coordonat activitatea diferitelor instituții și cea a funcționarilor implicați. Adunarea centumvirilor avea rolul de a supraveghea și de a dirija activitatea judeului și juraților. Chiar dacă la prima vedere ar da impresia că fusese un sistem în care raporturile dintre instituțiile participante și rolurile lor erau definite și clar delimitate, analiza prezentată a relevat că nu putem vorbi de alinierea acestuia la sistemul de justiție existent deja în regiunile mai dezvoltate ale Europei. În Clujul sfârșitului de secol al XVI-lea delimitarea clară a atribuțiilor instituțiilor implicate în conducerea orașului nu s-a produs încă. Atât puterea administrativă cât și cea judecătorească era în mâinile judeului primar și în cele ale juzilor orășeni, iar modul alegerii demnitarilor, ca și diferitele strategii ale familiilor orășenești de a-și conserva puterea, oglindesc la rândul lor o întrepătrundere a diferitelor atribuții. Deși nu putem vorbi încă de o activitate judecătorească orășenească separată și independentă, remarcăm însă anumite fenomene care denotă deja o evoluție către modernizarea sistemului judecătorec. Astfel centumviratul și-a menținut controlul asupra activității judeului și a juraților, respectiv asupra alcătuirii normelor de funcționare a activității judecătorești; în desemnarea funcționarilor – notari, avocați sau directori –, criteriile privind pregătirea profesională a candidaților au primit un rol mult mai accentuat; s-a pus accent pe măsurile de eficientizare ale activității judecătorești, exemplul cel mai concludent fiind înființarea instituției directorilor orașului, prin care modul și eficacitatea activității de urmărire, prindere și pedepsire a infractorilor a evoluat imens.

Capitolul III. – Practica juridică a instanței de judecată din Cluj cu accent pe procesele de omucideri – tratează probleme legate de jurisdicția, competența instanței judecătorești, forurile de apel și legăturile cu alte instituții de judecată. Informațiile prezentate demonstrează că jurisdicția instanței de judecată s-a extins la toate tipurile de infrațiuni. Astfel, în cazul omuciderilor avea dreptul de a pronunța sentințe definitive și

de a efectua execuții capitale, devenind instanța finală a soluționării acestui tip de procese. Singurele cazuri excluse din aria competenței instanței de judecată clujene erau cele legate de păcatul înaltei trădări (*nota infidelitatis*), care au fost rezervate în exclusivitate instanței de judecată a principelui. Competența instanței de judecată din Cluj era deplină, se extindea atât asupra clujenilor, sau asupra locuitorilor domeniilor orașului, cât și asupra infractorilor străini, fie că aceștia au comis o infracțiune în oraș, fie că au fost doar arestați pe teritoriul orașului. În privința ierarhiei forurilor de apel cercetarea a demonstrat că din cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea singura instanță de judecată, căruia instanța orășenească i-a fost supusă a fost aceea a puterii centrale. Remarcăm totodată și funcționarea principiului respectării competențelor instanțelor de judecată. Principele, ca supervisor al activității de judecată a orașului, nu s-a suprapus privilegiilor, libertăților și legilor interne ale orașului. A formulat, de regulă, doar indicații la adresa magistraților orășeni, exceptând cazurile de abuz clar ale justiției orășenești, când și-a impus însă foarte hotărât punctul de vedere. Datele adunate au relevat totodată relații active existente între oraș și comitatele învecinate în problemele legate de activitatea judecătorească. Izvoarele au mai arătat că relațiile cu magistratul orașului Sibiu s-au păstrat și după eliminarea instanței sibiene din rândul forurilor de apel ale instanței din Cluj. Magistratul sibian a influențat astfel cristalizarea practicii de judecată proprie a orașului Cluj și în ultimele decenii ale secolului al XVI-lea. Activitatea judecătorească internă a breslelor din Cluj a reprezentat o treaptă inferioară a sistemului judecătorec orășean, care a preluat de la instanța județului și a juraților anumite sarcini judecătorești. Competența instanței de judecată a orașului a fost contestată uneori atât de cetățenii orașului care obținuseră titluri nobiliare, cât și, mai ales, de acei nobili din comitate, care dețineau imobile și pe teritoriul orașului. Tentativele lor de a ocoli competența de judecată a orașului nu par să fi fost foarte frecvente, au necesitat însă vigilanța continuă a magistraților în vederea menținerii autorității lor asupra întregii comunități orășenești. În privința relației dintre instanța laică de judecată din oraș respectiv cea ecleziastică, reprezentată de instanța Superintendentului Unitarian din Cluj, exemplele adunate relevă că cele două s-au completat și s-au respectat reciproc, cu toate că competențele lor uneori s-au suprapus. Sesizarea reciprocă a instanțelor în privința implicării în anumite cazuri, redirecționarea proceselor care au fost legate de competențele celeilalte instanțe, corelarea reciprocă a pedepselor, precum și schimbul de experiență, împreună cu comunicarea permanentă dintre cele două instanțe, sunt elemente care susțin aceste afirmații.

Prin detalierea diferitelor etape ale procedurii de judecată în cazul proceselor de omucidere, am reușit să identificăm elementele care definesc procedura orășenească de judecată de la sfârșitul secolului al XVI-lea. Astfel apar în cursul perioadei studiate procesele pornite din inițiativa publică a orașului, însă două treimi ale proceselor au fost în continuare intentate de reclamanți privați. Crește simțitor atenția acordată mărturiilor tuturor acelorora, care dețin informații privind faptele sau presupușii făptași, iar cele mai importante dintre mărturiile sunt considerate acelea ale martorilor oculari. S-a recurs din ce în ce mai des la deplasarea la locul faptei, în vederea acumulării cât mai multor detalii legate de infracțiuni. De asemenea, din ce în ce mai des cei delegați să inspecteze și să examineze cadavrele, rănile provocate, să interpreteze semnele unor boli pe corpul victimelor au fost specialiști în medicină (moașe, chirurghi), expertiza cărora a avut putere probatorie deosebită în decizia judecătorilor. S-a apelat din ce în ce mai des la tortură,

drept mijlocul cel mai sigur de a-l convinge pe inculpat să mărturisească. În majoritatea proceselor s-a recurs la apel, cazurile în care deciziile judecătorești au fost modificate de jurați arătând că instituția juraților reprezenta într-adevăr un mecanism de control al procesului decizional orășenesc. Cu toate acestea însă în activitatea de judecată din Cluj de la sfârșitul secolului al XVI-lea se perpetuau încă unele modalități de probațiune caracteristice procedurii de judecată a secolelor anterioare. Menționăm în primul rând proba chemării la leș și proba jurământului cu cojurători, ordalii care presupuneau în continuare intervenția divinității în procesul de judecată.

Capitolul IV – Omucideri: crime și sancțiuni după litera legilor – trece în revistă legile, care reglementau pedepsirea făptașilor, și prin care legiuitorii încercau să mențină ordinea în societatea vremii. Deoarece practica judecătorească de la sfârșitul secolului al XVI-lea sublinia că sentințele vremii se bazau în continuare, în mare parte, pe legile vechi „ale regilor sfinți” ai Ungariei, am parcurs toate codurile de legi, de la cele ale lui Ștefan cel Sfânt și până la Tripartitul lui Werböczy. În continuarea lor am analizat hotărârile dietale de după constituirea Principatului Transilvaniei, care nu conțin prea multe prevederi noi în privința sancțiunilor care trebuiau aplicate în cazul diferitelor tipuri de omucideri. Lucru oarecum firesc de vreme ce nici percepția societății asupra acestor infracțiuni, și nici principiile de bază ale justiției nu s-au schimbat față de epoca medievală. Accentul s-a pus în schimb pe reglementarea modului urmăririi și arestării infractorilor, deoarece atât situația politică internă și externă incertă a noului stat, cât și dese schimbări de putere între factorii politici au alimentat infraționalitatea și, implicit, senzația de insecuritate a locuitorilor. Din această cauză dorința de a reduce infraționalitatea și de a instaura ordinea și siguranța internă a țării a fost una dintre principalele preocupări ale puterii centrale. La sfârșit ne-am îndreptat atenția asupra statutelor orășenești, concluzionând că reglementările din cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea privind infracțiunile de omucidere se limitează, de regulă, la hotărâri, prin care centumviratul a urgentat urmărirea și sancționarea făptașilor de către organele orășenești. Rareori se fac referiri la pedeapsa, care trebuia pronunțată în aceste cazuri. Acest lucru arată că la sfârșitul secolului al XVI-lea nu mai erau necesare reglementări privind modalitățile, prin care trebuiau reprimite diferitele tipuri de omucideri, sau orice alte infracțiuni. Sancțiunile – diferite în funcție de regiuni și teritorii – erau înrădăcinate deja în funcție de moștenirea culturală și juridică a fiecărei comunități în parte, fiind bine cunoscute, acceptate și aplicate în practica judecătorească a diferitelor jurisdicții, implicit în acea orășenească.

În **Capitolul V – Procese de omucideri din Cluj între 1580-1600** – analiza întreprinsă se bazează exclusiv pe acele infracțiuni, care s-au consemnat în protocoalele de judecată clujene ale vremii. Am căutat să urmărim normele pe baza cărora s-au judecat aceste infracțiuni, sancțiunile aplicate în diferitele cazuri, să prezentăm în același timp mediul social al infracțiunilor prin analiza categoriilor sociale implicate, a cauzelor, a coordonatelor spațio-temporale și a împrejurărilor specifice. Prin acestea am vrut să conturăm trăsăturile definiției ale unui segment aparte al infraționalității orășenești. Într-o primă fază, tipurile de infracțiuni au fost categorisite după încadrarea lor juridică în omucideri premeditate, nepremeditate, omucideri comise în legitimă apărare, cele comise din neglijență sau din imprudență. Aceste categorii principale au fost defalcate la rândul lor, conform criteriilor juridice, în infracțiuni calificate sau necalificate, categorii ce determinau în mod decisiv încadrarea juridică a crimelor, precum și natura pedepselor

dictate. În cadrul acestor categorii juridice am prezentat apoi cazurile, grupate după caracteristici și particularități, nu atât de ordin juridic, ci după similitudini surprinse între faptele comise, între categoriile sociale implicate, ori după asemănările dintre circumstanțele sau motivațiile comiterii. Am inclus totodată în analiza efectuată și cele câteva cazuri de sinucideri, care completează relația dintre societate și omucideri.

Datele adunate au arătat că la sfârșitul secolului al XVI-lea violența interpersonală făcea parte din viața cotidiană a orașului Cluj. În mod similar celorlalte teritorii ale Europei premoderne, în jur de 10% dintre procesele intentate în fața instanței de judecată din oraș au fost demarate pentru infracțiuni de omucidere.

Omuciderile nepremeditate simple și cele comise din legitimă apărare au fost cele mai frecvente, însumând aproape jumătate dintre conflicte. Cele mai multe violențe s-au petrecut sub forma unor bătăi între doi, trei sau patru oameni. În mai mult de jumătate dintre cazuri, protagoniștii conflictelor (făptași și victime) se cunoșteau, erau cetățenii orașului sau chiar vecini. Astfel în societatea clujeană a sfârșitului de secol al XVI-lea violența s-a manifestat mai degrabă în afara, decât în interiorul familiei.

În privința implicării diferitelor categorii sociale în infracțiuni vedem că numărul conflictelor dintre persoane de același statut social a întrecut numărul conflictelor în care protagoniștii proveneau din categorii sociale diferite. Jafurile și tâlhăriile însoțite de omucideri au fost singurele infracțiuni în care persoane cu statut social inferior (tâlhari vagabonzi, slujitori, cărăuși) au atacat persoane de rang superior, persoane înstărite, membrii elitei din Cluj sau din alte localități (negustori, cetățeni înstăriți ai orașului, șpanii satelor românești). Lucru firesc ținând cont că acestea au fost cazurile în care s-a urmărit dobândirea de bani și de bunuri.

Datele arată că în omuciderile din Cluj sunt reprezentate toate categoriile sociale din oraș. Atât cele din vârf, cât și cele aflate pe treptele inferioare ale societății au comis asemenea fapte. Cetățenii clujeni par să fie categoria mai puțin prezentă în rândul făptașilor acestor infracțiuni. Procentajul acestora este în schimb mai ridicat, aproape de 50 %, în cazul faptelor comise în interiorul familiei. Nu s-au implicat însă în jafuri sau tâlhării, a căror scop ar fi fost însușirea în mod fraudulos a bunurilor celorlalți. Un număr restrâns dintre ei au făcut parte din elita orășenească: avocați de succes, centumviri, directori, membri de seamă ai breslelor aurarilor, bărbierilor sau a zidarilor.

Cei mai mulți dintre făptași au provenit din rândul slujitorilor angajați în casele sau în gospodăriile clujenilor. Dintre aceștia calfele sau ucenicii din breslele orășene au constituit categoria mai puțin violentă, probabil deoarece regulile interne ale breslelor, controlul strict exercitat asupra membrilor nu permiteau acest lucru. Slujitorii din afara breslelor în schimb au fost prezenți în toate tipurile de omucideri. Ei s-au implicat frecvent în toate categoriile de omucideri, reprezentând categoria cu cel mai mare potențial de infracțiune. Erau tineri, fără bani, scăpați de sub controlul familiei și de cutumele de conviețuire ale comunităților de baștină. Ei populau de regulă cârciumile orășenești, iar pentru un câștig minim erau capabili de fapte, pentru care un orășean nu și-ar fi riscat viața.

O altă categorie de infractori era cea a străinilor, prezenți doar temporar pe teritoriul orașului. Printre aceștia îi amintim în primul rând pe acei soldați, profesioniștii armelor, care, fie că se întorceau cu solda și cu câștigurile din lupte, fie că treceau dintr-un campament într-altul, reprezentau o primejdie serioasă pentru comunitatea civilă a orașului. Erau străini, din afara societății orășenești, nu se subordonau normelor de

conviețuire din oraș, aveau un comportament antisocial și căutau conflictele. Toate aceste trăsături au generat nenumărate conflicte între ei și localnici. Alături de ostași, printre infractorii străini din oraș se număra și un familiar polonez al principelui, precum și italieni, aparținând probabil tot anturajului principelui. Au mai fost tâlhari hoinari din pădurile și hotarele orașului, păstori din Feleac, iobagi din satele de lângă Cluj sau din localități mai îndepărtate, care își pierdeau vremea în cârciumile din Cluj. În special cei din urmă aveau un mod de viață, în care cinstea și fărâdelegea nu se delimitau clar, lucrau ca zilieri, fără să se angajeze ca meseriași, nefiind legați astfel de regulile stricte ale corporațiilor orășenești. Erau categoria de muncitori necalificați, care se angajau când la țară, când la oraș, având un mod de viață oscilant între oraș și sat, „fiind suspendați între două moduri de viață: urban și rural, vagabond și sedentar.” (GEREMEK 1999, p. 329)

Din perspectiva victimelor menționăm din nou că toate categoriile sociale din oraș sunt reprezentate, cetățenii orașului apar însă mai frecvent în postura de victime ale infracțiunilor, decât ca făptași. Remarcăm totodată că statutul social a influențat atitudinea bărbaților față de conflictele violente. Cetățenii clujeni cu drepturi depline și-au soluționat conflictele prin omoruri într-o proporție mai mică decât celelalte categorii sociale. Trebuie luat în calcul însă și faptul că în cazul membrilor elitei orășenești, statutul social putea favoriza modul în care faptele lor erau judecate de autoritățile orășenești.

Dacă analizăm repartitia făptașilor pe sexe, putem afirma că omuciderea au fost *treburile bărbaților* („men's affair”), aproape 90% dintre infracțiuni fiind îndeplinite de aceștia. Într-o proporție mai mică (12,5%) aceste fapte s-au îndreptat asupra membrilor familiilor proprii (copii, soții și soacre), majoritatea victimelor lor însă (77%) au fost tot bărbați. Conflictele lor au fost astfel în marea lor majoritate cele „bărbătești” motivate de excese de mândrie, de demonstrații de putere, etc. În ceea ce privește locul femeilor în aceste infracțiuni, datele arată că doar pruncuciderile au fost îndeplinite de către ele. Ca victime, femeile apar în șase procese: în jumătate dintre acestea au căzut victime agresiunilor soților, în două cazuri au fost ucise negustorese, care au călătorit împreună cu alți negustori, iar o altă femeie a căzut victimă neglijenței unui vizitativ. Toate acestea arată că, atât în ipostaza de făptași, cât și în cea de victime, femeile s-au implicat de regulă în conflicte domestice. Dacă o femeie era să comită infracțiunea omuciderii, victima ei era, cel mai probabil, un membru al familiei, iar dacă ea urma să fie agresată, urma să fie probabil victima unui bărbat, în jumătatea cazurilor acea a soțului. Astfel, în concordanță cu restul Europei premoderne, spațiul rezervat femeii în societatea vremii se reducea la mediul familial, principalele ei preocupări fiind creșterea copiilor, respectiv îngrijirea și conducerea gospodăriei.

În privința minorilor, în cazurile în care copii erau bănuți de omucidere, erau fapte petrecute între minori, părinții lor fiind apoi cei trași la răspundere în fața instanței. În cca. 20% dintre toate cazurile de omucideri tratate, victimele infracțiunilor au fost copii. Jumătate dintre ei au fost nou-născuți, alții fie au căzut victime violențelor intrafamiliale, fie și-au pierdut viața în urma neatenției celor în grija cărora erau lăsați. Numărul proceselor de pruncucideri și al celor în care victime erau copii a crescut simțitor chiar în epoca studiată, deoarece autoritățile orășenești au început să urmărească și să pedepsească într-un mod mai eficient făptașii unor asemenea infracțiuni. Putem stabili astfel că, asemenea altor teritorii ale Europei premoderne, străduința autorităților de a insufla dragostea maternă și dragostea părintească în general, de a transforma

instinctul matern – o „*trăsătură feminină naturală, continuă, și puternică*” (RUBLACK 1999, p. 165.) – într-o constantă a mentalității colective, a prins rădăcini și în societatea clujeană, ca și în cea transilvană a vremii.

Cele mai multe crime au fost comise de persoane mai tinere, necăsătorite, aflate la pragul maturității, după cum majoritatea victimelor proveneau tot din categoria persoanelor aflate în pragul maturității. Pruncuciderile, jafurile și tâlhăriile însoțite de omucideri, bătăile din cărciumi sfârșite cu moartea unora dintre participanți, ca și omuciderile comise din întâmplare sau din neglijență, au fost în majoritatea cazurilor comise de persoane între 16/18 și 35 de ani. Avântul, pasiunea tinerească, nevoia de a-și demonstra curajul, puterea și bărbăția, dublate de lipsa experienței și a lucidității au contribuit la implicarea lor în fapte grave, nesocotind urmările acestora, care le schimbau în mod decisiv viața.

Asemenea realităților etnice ale orașului Cluj de la sfârșitul secolului al XVI-lea, majoritatea protagoniștilor acestor infracțiuni au fost maghiari, urmați de sași, alături de care apar și românii. Cei din urmă erau originari din localități ca Hășdate, Beiuș, Feleac, sau din cele trei sate românești aparținând orașului, au servit în marea lor majoritate ca slujitori la casele sau în gospodăriile clujenilor. Printre cei de alte naționalități apare un familiar aulic polonez al principelui, împreună cu slujitorii săi polonezi, un cazac, precum și câțiva italieni. În conflictele în care s-au confruntat părți de diferite etnii, nu diferența etnică, ci alți factori au constituit cauza violențelor.

Urmărind motivațiile, trebuie să ne oprim asupra unor factori indirecti, care au influențat comiterea faptelor. În primul rând menționăm atmosfera de agitație continuă din oraș începând din cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, odată cu răspândirea ideilor reformei între clujeni. În aceeași perioadă, odată cu înaintarea ocupației turcești, o mare parte a populației teritoriilor atinse ale Regatului Ungariei medievale s-a refugiat în regiuni mai puțin expuse, Principatul Transilvaniei devenind una dintre regiunile preferate. Toate acestea au favorizat evoluția către un mod de viață mai liber în Cluj, ceea ce a creat un cadru propice îndeosebi diferitelor infracțiuni sexuale, prostituției, dar și omuciderilor. Dintre cauzele directe ale infracțiunilor problemele mărunte cotidiene ale orașenilor au stat la baza unui mare număr de procese. O bună parte a violențelor se leagă de consumul de alcool, constatare valabilă nu numai în cazul infraționalității clujene, dar și în cazul infraționalității în general. Un alt factor au constituit armele purtate în locurile publice, acesta, în ciuda restricțiilor existente, a fost un fenomen des întâlnit în oraș. Cele mai multe conflicte dintre bărbați au izbucnit însă atunci când orgoliul, cinstea, onoarea personală, a familiei sau a unui grup (oraș, breaslă) era lezată. Asta deoarece în societățile premoderne onoarea, reputația și faima nepătată au fost virtuți, care i-au garantat persoanei respect și recunoștință în fața celorlalți membri ai societății, permițându-i să devină membru cu drepturi depline al unei comunități, sau chiar să acceadă în elita orașului. Pierderea lor, în schimb, putea să atragă decăderea socială și chiar economică a individului. Din această cauză intervenția fiecăruia pentru apărarea acestor valori a fost imediată și agresivă. Gravitatea agresiunilor verbale a depins mai degrabă de contextul în care au fost rostite, decât de conținutul lor, publicitatea fiind cea, care a amplificat gravitatea acestor insulte. Astfel când acestea erau rostite în fața unui public mai numeros, ele erau reprimate aproape instantaneu. Alții s-au războit pentru a-și dovedi bărbăția, curajul și puterile fizice. În aceste cazuri motorul infracțiunilor a fost de regulă lipsa experienței de viață sau avântul tineresc. Încălcarea atribuțiilor specifice

diferitelor categorii sociale, bulversarea rolurilor tipice au dus la conflicte atât în societatea mai largă a orașului, cât și în cadrul mai restrâns al vieții familiale. Tensiunile din sânul breslelor au alimentat la rândul lor infraționalitatea din oraș. Prezența străinilor în oraș – negustori din alte părți, nobili din comitate, dar mai ales soldații – a fost un alt element, care a generat multe conflicte. Factori de ordin economic au stat apoi la baza comiterii unora dintre infrațiunile prezentate. Ocazional, neglijența sau întâmplarea, izvorâte de regulă din lipsă de experiență sau din exces de zel, puteau să inducă astfel de tragedii.

Locul și timpul comiterii faptelor diferă în funcție de natura infrațiunilor. În cazul omuciderilor premeditate au fost alese locurile ferite de ochii lumii, și intervale de zi când circulația era mai puțin intensă. Atacuri premeditate s-au petrecut însă și pe teritoriul orașului, la casele sau pe pământurile alodiale (*major*) ale clujenilor, majoritatea însă pe timp de noapte. Infrațiunile nepremeditate, comise dintr-o pornire de moment, în schimb, se petreceau de regulă în locuri intens circulate, în locurile interacțiunii sociale ale diferitelor categorii sociale din oraș și din afara hotarelor acestuia, în punctele de convergență ale membrilor societății. Locația cea mai frecvent întâlnită în procesele de omucidere din Cluj era cârciuma, locație cu un potențial mare de infraționalitate, acel loc ambiguu al interacțiunii sociale în care relațiile de prietenie și cele de dușmănie erau trăite în același timp. Fără a exista vreo interdicție în aceste sens, femeile, care încercau să se arate decente și cinstite în fața societății, evitau frecventarea acestor locații. În multe cazuri pornirile agresive izbucnite în cârciumi se transferau și pe străzile orașului din apropierea cârciumilor, infrațiunile primind astfel o publicitate și mai mare. Altele se declanșau pe drumurile care legau orașul de localitățile înconjurătoare. O altă locație des întâlnită a fost și piața, care, pe lângă faptul că era locul preschimbării mărfurilor, favoriza întâlnirile personale, răspândirea știrilor, a bârfelor sau a altor informații. Prin acest lucru înlesnea cultivarea atât a relațiilor de prietenie, cât și a celor conflictuale. O altă categorie a infrațiunilor se petreceau în mijlocul familial, mediu în general izolat de lumea din afară, unde domina principiul autorității părintești, de regulă a bărbatului. Similare familiei era comunitatea breslei, și aceasta închisă în fața persoanelor din afară.

În final am încercat să stabilim dacă în societatea clujeană a vremii exista o delicvență sau o criminalitate învățată, reprezentată de criminali profesioniști, sau dacă au existat mai degrabă infractori de ocazie. În cazul jafurilor, al tâlhăriilor însoțite de omucideri putem vorbi cu siguranță de roluri criminale învățate, de o profesionalizare a artei de a fura, de a tâlhări, de existența unor bande de criminali profesioniști, cu rețele bine organizate. Nu acestea au fost însă genurile cele mai frecvente ale infrațiunilor petrecute în oraș. Infrațiunile comise din întâmplare, din porniri de moment sunt cele care domină, infrațiuni care nu-și au rădăcinile într-o criminalitate învățată, ci mai degrabă în natura firească a oamenilor, aceea de a se implica ocazional în conflicte, care în anumite circumstanțe se puteau elimina doar prin violență. După cum afirmă și Natalie Zemon Davis, conflictul a fost întotdeauna parte a vieții tuturor societăților, ceea ce deosebea însă comunitățile sau societățile între ele, a fost forma și intensitatea actelor de violență prin care aceste conflicte erau eliminate. Din acest punct de vedere societatea Clujului nu se număra între comunitățile în care relațiile sociale erau dominate de o agresivitate excesivă.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. IZVOARE ARHIVISTICE

- Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár, Parciális Zsinati Jegyzőkönyvek, I. 1587-1606.
- Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár, Küküllői Református Egyházmegye Protokollumai, I/3.
- Magyar Országos Levéltár, A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Internetes Adatbázisa (DL–DF): <http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a110505htm?v=pdf&a=start>
- , Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára, Erdélyi Fejedelmi Kancellária, Libri Regii, F 1.
- , Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára, Protocolla, F 2.
- , Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, A Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára, Protocolla, libri regii et stylionaria, F 15.
- , Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, A Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára, Miscellanea, F 25.
- , Városi iratgyűjtemény, Cutia 9-10.
- Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, filiala Brașov, județul Brașov, Fondul Primăria orașului Brașov.
- Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, filiala Cluj, Cluj-Napoca. Primăria orașului Cluj, Privilegii și acte, Actele fasciculate.
- , Primăria orașului Cluj, Protocoalele adunărilor generale (centumvirilor) ale orașului Cluj.
- , Primăria orașului Cluj, Protocoalele de judecată ale orașului Cluj.
- , Primăria orașului Cluj, Socotelile orașului Cluj.
- , Primăria orașului Cluj, Privilegii.
- , Prefectura Județului Cluj, Registre, Inventar nr. 11, Nr. 1, Protocoalele adunării generale și de judecată ale comitatului Cluj, vol. I, 1605-1641.

2. IZVOARE EDITE

- A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289-1556).* vol. I-II, (ed.), Jakó Zsigmond, Budapest, 1990.
- A küküllői református egyházmegye parciális zsinatainak végzései,* vol. I, (ed.) Buzogány Dezső, Ósz Sándor Előd, Tóth Levente, Kolozsvár, 2008.
- Az erdélyi fejedelmek Királyi Könyvei* I. 1569-1602. (Erdélyi Történelmi Adatok. VII. 1-3. red. Jakó Zsigmond.): VII/1. *János Zsigmond Királyi Könyve (1569-1570).* VII/2. *Báthory Kristóf Királyi Könyve (1580-1581).* VII/3. *Báthory Zsigmond Királyi Könyvei (1582-1602).* Fejér Tamás, Rác Etelka, Szász Anikó (red.), EME, Kolozsvár, 2003-2005.
- Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei, 1222-1599,* (ed.) Bogdándi Zsolt, Gálfi Emőke, EME, Kolozsvár, 2006.
- Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvártt. (A Gyulafehérvártt maradt iratok) - Második közlemény,* Beke Antal, în „Történelmi Tár”, 1892, pp. 635-650.

- Asszonyok és férfiak tüköre. Tanúvallomások a XVII. századból*, (ed.) Víg Károly, Csíkszereda, 1999.
- Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák*, (ed.) Kiss András, Kolozsvár, 2004.
- Buda város jogkönyve*, vol. I-II, (ed.) Blazovich László, Schmidt Pál, Szeged, 2001.
- Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene/Despre infracțiuni și pedepse*, Humanitas, București, 2007.
- Codex Diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transylvanas illustrantia. Erdélyi Okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*, vol. II, (ed.) Jakó Zsigmond, Budapest, 2004.
- Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár*, [volumul I, II], 1000-1526, (ed.) Nagy Gyula, Kolozsvári Sándor, Óvári Kelemen, Márkus Dezső, Budapest, 1899-1900.
- Corpus statutorum Hungariae municipalium. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye*, vol. I, (ed.) Kolozsvári Sándor, Óvári Kelemen, Budapest, 1885.
- Documente privind istria României. C. Transilvania. Veacul XIV, vol. I-IV*, București, 1951-1955.
- Gyulafehérvár város jegyzőkönyvei*, vol. I, (ed.) Kovács András, EME, Kolozsvár, 1998. - vol. II. (în manuscris). În original: Batthyaneum. Ms. IX. 164.
- Jacobinus János erdélyi kancellár formuláskönyve (1602)*, (ed.) Bónis György, Valentiny Antal, Kolozsvár, 1947.
- Kolozsvári ötvösregesztrum. (1549-1790)*, (ed.) Flóra Ágnes, în „Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlések”, Budapest, 2003, pp. 25-74.
- Kolozsvári törvénykezési jegyzőkönyvek, emberölési ügyek - 1590-1594*, (ed.) Pakó László, în (red.) Papp Klára, Gorun-Kovács György, Jeney-Tóth Annamária, Várostörténeti Források. Erdély és a Partium a 16-19. században, Debrecen, 2005, 2005, pp. 217-251.
- Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae. Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, I-XXI, Budapest, 1875-1898.
- Oklevéltár Kolozsvár történetéhez*, (ed.) Jakab Elek, Buda, 1870.
- Oklevéltár Kolozsvár történetéhez*, (ed.) Jakab Elek, vol. II-III, Budapest, 1888.
- Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez*, vol. I-II, (ed.) Varjú Elemér, Iványi Béla, Budapest, 1908-1928.
- Regestele privilegiilor orașului Cluj până la 1592*, (ed.) Kiss András. (manuscris)
- Torda vármegye jegyzőkönyvei, 1607-1658*, vol. I, (ed.) Dáné Veronka, EME, Kolozsvár, 2009.
- Torda város tanácsi jegyzőkönyve. 1603-1678*, (ed.) Wolf Rudolf, EME, Kolozsvár, 1993.
- Úriszék. XVI-XVII. századi perszövegek*, (ed.) Varga Endre, Budapest, 1958.
- Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen. 1203-1570*, vol. III, (ed.) Albert Berger, Ioan Drăgan, Ioan Dordea, Konrad Gündisch, Köln-Weimar-Wien, 1995.
- Urkundenbuch zur Gesichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I-VII, (ed.) Franz Zimmermann, Carl Verner, Gustav Gündisch, Hermannstadt - București, 1892-1991.
- Werbőczy István hármaskönyve*, (ed.) Kolozsvári Sándor, Óvári Kelemen, Budapest, 1897.

3. LUCRĂRI DE SPECIALITATE

- Angyal Pál**, *A magyar büntetőjog kézikönyve*, vol. II, *Az ember élete elleni bűncselekmények és a párviadal*, Budapest, [1928.]
- Angyal Pál, Degré Alajos**, *A XVI–XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlat*, Budapest, 1943.
- Balás Gábor**, *Erdély jókora jogtörténete. 1540-1849*, Budapest, 1979.
- Balássy Ferenc**, *Székely tanulmányok III. Tetemre hívás vagy halálújtás (Régi büntető szokás vagy bűnvádi eljárás)*, in „Új Magyar Múzeum”, 8/I, 1858.
- Bálint Emese**, *A nyilvános büntetések társadalmi háttere a kora újkori Kolozsváron*, in „Erdélyi Múzeum”, vol. 3-4, 2001, pp. 66-82.
- , *Mechanism of the Hue and Cry in Kolozsvár in the Second Half of the Sixteenth Century*, in „Journal of Early Modern History”, 12 (2008), pp. 233–255.
- Béli Gábor**, *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*, Budapest-Pécs, 2000.
- Blazovich László**, *A budai jog és Kolozsvár egy 1488-as oklevél alapján*, in Ionuț Costea, Carmen Florea, Pál Judit, Rűsz-Fogarasi Enikő (red.), *Orașe și orașeni/Városok és városlakók*, Cluj-Napoca/Kolozsvár, 2006, pp. 342-348.
- Bogdándi Zsolt**, *A kolozsvári Balásfiak. Egy deákcsalád felemelkedése a 16. században*, in „Református Szemle”, vol. 6, 2003, pp. 807-813.
- , *A kolozsmonostori konvent a fejedelemség korában*, EME, Kolozsvár, 2012.
- Bónis György**, *Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686–1708*, Budapest, 1962.
- Csizmadia Andor**, *Városi jogtörténet*, Budapest, 1941.
- Csukovits Enikő**, *Bűn és büntetés a középkori városi gyakorlatban*, in Csukovits Enikő, Lengyel Tünde (red.), *Bártfától Pozsonyig. Városok a 13-17. században*, Budapest, 2005, pp. 199-222.
- Dáné Veronka**, *A Trauznerek a fejedelemség korában*, in Pál-Antal Sándor, Sipos Gábor, W. Kovács András, Wolf Rudolf (red.), *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára*, EME, Kolozsvár, 2003, pp. 81-93.
- , *„Az őnagysága széki így deliberála”. Torda vármegye fejedelemségkori bírósági gyakorlata*, Debrecen-Kolozsvár, 2006.
- Degré Alajos**, *Válogatott jogtörténeti tanulmányok*, Mezey Barna (red.), Osiris, Budapest, 2004.
- Demkó Kálmán**, *A felsőmagyarországi városok életéről a 16-17. században*, Budapest, 1890.
- Van Dülmen, Richard**, *A rettenet színháza. Ítélezési gyakorlat és büntetőrituálék a kora újkorban*, Budapest, 1990
- Eckhart Ferenc**, *A földesúri büntetőbíráskodás a XVI-XVII. században*, Budapest, 1954.
- , *Magyar alkotmány- és jogtörténet*, Budapest, 2000.
- Edroiu, Nicolae**, *Domeniul rural al orașului Cluj până în sec. al XVII-lea*, in Ștefan Pascu, *Istoria Clujului*, Cluj, 1974, pp. 173-184.
- Flóra Ágnes**, *Prestige at Work. Goldsmiths of Cluj/Kolozsvár in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Saarbrücken, VDM, 2009.
- , *„From Decent Stock”: Generations in Urban Politics in Sixteenth-Century Transylvania*, in Finn-Einar Eliassen and Katalin Szende (red.), *Generations in Towns:*

- Succession and Success in Pre-Industrial Urban Societies, Cambridge Scholars Publishing, 2009, pp. 210-231.
- , *Between Sacred and Profane. Council Elections in the Lived Space of the Medieval and Early Modern Town of Cluj*, în „Annual of The Medieval Studies at CEU”, vol. 17, 2011, pp. 231-244.
- Gaskill, Malcolm**, *Crime and Mentalities in Early Modern England*, Cambridge University Press, 2003.
- Geremek, Bronislaw**, *Marginalul*, în Jacques Le Goff (coord.), *Omul medieval*, Buc., 1999, pp. 317-343.
- Goody, Jack**, *Familia Europeană. O încercare de antropologie istorică*, Iași, 2003.
- Gowing, Laura**, *Secret Births and Infanticide in Seventeenth-Century England*, în „Past and Present”, no. 156, Aug., 1997, pp. 87-115.
- H. Németh István**, *Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16-17. századi Magyarországon. (A felső-magyarországi városszövetség)*, vol. I-II, Budapest, 2004.
- Hajnik Imre**, *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt*, Budapest, 1899.
- Hammer, Jr., Carl I.**, *Patterns of Homicide in a Medieval University Town: Fourteenth-Century Oxford*, în „Past and Present”, no. 78, Feb., 1978, pp. 3-23.
- van der Heijden, Manon**, *Women as Victims of Sexual and Domestic Violence in Seventeenth-Century Holland: Criminal Cases of Rape, Incest, and Maltreatment in Rotterdam and Delft*, în „Journal of Social History”, Spring, 2000, pp. 623-644.
- Ikins Stern, Laura**, *Inquisition Procedure and Crime in Early Fifteenth-Century Florence*, în „Law and History Review”, vol. 8, nr. 2, 1990, pp. 297-308.
- , *The Criminal Law System of Medieval and Renaissance Florence*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1994.
- , *Public Fame in the Fifteenth Century*, în „The American Journal of Legal History”, vol. 44, nr. 2, 2000, pp. 198-222.
- Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Cluj*, vol. II., București, 1985. (Îndrumătoare Arhivistice, 16)
- Ovidiu Sachelarie, Nicolae Stoicescu** (coord.), *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, București, 1988.
- Jakab Elek**, *Kolozsvár története*, vol. I-III, Budapest, 1870-1888.
- Kállay István**, *Városi bírászkodás Magyarországon 1686-1848*, Osiris, Budapest, 1996.
- King, Margaret L.**, *Femeia Renașterii*, în Eugenio Garin (coord.), *Omul Renașterii*, Iași, 2000, pp. 239-284.
- Kiss András**, *Források és értelmezések*, Bukarest-Kolozsvár, 1994.
- , *Kolozsvár város önkormányzati fejlődése az 1458-as „unióig” és kiteljesedése az 1568-as királyi ítélettel*, în „Erdélyi Múzeum”, LIX, vol. 3-4, 1997, pp. 289-297.
- , *Más források – más értelmezések*, Marosvásárhely, 2003.
- , *A tetemrehívás továbbélése a 16-17. századi Kolozsváron*, în Pócs Éva (red.), *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásantropológiai fogalmak tudományos megközelítésben*, Budapest, 2004, pp. 119-136.
- , *Az 1405-ös városi kiváltságok szerepe Kolozsvár történetében*, în Ionuț Costea - Carmen Florea - Pál Judit - Rüszt-Fogarasi Enikő (red.), *Orașe și orașeni/Városok és városiak*, Cluj-Napoca, 2006, pp. 333-341.

- Koncz Ákos**, *Debreczen város régi büntetőjoga és ennek alkalmazása a különböző bűnesetekben*, Debrecen, 1913.
- Kovács Kiss Gyöngy**, *Rendtartás és kultúra*, Marosvásárhely, 2001.
- , *Pletyka, becsületsértés, rágalmazás a fejedelemség kori Kolozsváron*, în Pál-Antal Sándor, Sipos Gábor, W. Kovács András, Wolf Rudolf (red.), *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Kolozsvár, 2003, pp. 275-284.
- Livadă-Cadeschi, Ligia – Vlad, Laurențiu**, *Departamentul de Cremenalion*, Nemira, București, 2002.
- Lazard, Madeleine, Eva** în oglindă. *Viața femeii în Renaștere*, Saeculum, București, 2007.
- M. Antalóczy Ildikó**, *Bűnözés és büntetés Debrecenben a XVIII. század közepén*, Debrecen, 2001.
- Mátay Mónika**, *Törvényszéki játszmák: válás Debrecenben 1793-1848*, Debrecen, 2006.
- Mazilu, Dan Horia**, *Lege și fărâdelege în lumea românească veche*, București, 2006.
- McMahon, Vanessa**, *Gyilkosság Shakespeare Angliájában*, Budapest, 2005.
- Mezey Barna**, *A magyar polgári börtönügy kezdetei*, Budapest, Osiris-Századvég, 1995.
- , *A középkori tömlőctől a modern büntetés-végrehajtási intézetekig*, în Bódiné Beliznai Kinga (red.), *Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből*, Budapest, 1998, pp. 9-39.
- , *From dungeons to modern penitentiaries: a historical outline of the Hungarian penitentiary system*, în Gergely András, Máthé Gábor (red.), *The Hungarian State 1000-2000*, Budapest, Korona Publishing House, 2000, pp. 343-358.
- , *Az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság történeti előfeltételei Magyarországon*, în Kiss Daisy, Varga István (red.), *Magister artis boni et aequi. Studia in honorem Németh János*, Budapest, 2003, pp. 671-686.
- , *Magyar jogtörténet*, Budapest, 2004.
- Meznerics Iván**, *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16-19. században*, Budapest, 1933.
- Muchembled, Robert**, *Anthropologie de la violence dans la France moderne (XVe-XVIIIe siècle)*, în „Revue de synthèse”, vol. 108, nr. 1, pp. 31-55.
- , *Pătimiri ale femeilor în vremea reginei Margot 1553-1615*, Cartier, Chișinău, 2004.
- Nagy Sándor**, *Kínvallatás a hajdúvárosok és a hajdúkerületi törvényszék előtt indított bűnügyekben*, în „Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve”, XXIV, 1997, pp. 25-56.
- Novák Veronika**, *Az erőszak topográfiaja. Hétköznapi térhasználat a 15-16. századi párizsi bűnesetekben*, în „Korall”, 45, pp. 59-79.
- Pakó László**, *Scurte vieți omenești. Pruncucideri din Cluj la sfârșitul secolului al XVI-lea*, în „Anuarul Școlii Doctorale „Istorie. Civilizație. Cultură”, vol. I, Cluj-Napoca, 2005, pp. 203-212.
- , *Igazságszolgáltatás Kolozsvárt*, în „Rubicon”, vol. 2-3, 2005, pp. 50-55.
- , *Bíróság elé került boszorkányvádaskodás Kolozsvárt, 1592-1593*, în „Korunk”, vol. 5, 2005, pp. 98-107.
- , *Cetățean al urbei - nobil al comitatului? Achizițiile imobiliare ale nobilimii în Cluj în epoca principatului*, în Kovács András, Kovács Kiss Gyöngy (red.), *Clujul renescentist*, Cluj-Napoca, 2008, pp. 216-246.
- , *Rolul adunării centumvirilor în activitatea judecătorească a Clujului în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în Susana Andea, Ioan-Aurel Pop (red.), *Pe*

- urmele trecutului. Profesorului Nicolae Edroiu la 70 de ani, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2009, pp. 225-238.
- , *A korrupt boszorkányüldöző. Igyártó György prókatori tevékenységéről*, în „Erdélyi Múzeum”, vol. 3-4, 2011, pp. 93-103.
- , *The Inquisitors in the Judicial Practice of Cluj at the End of the 16th Century*, în W. Kovács András (ed.), *Institutional Structures and Elites in Sălaj Region and in Transylvania in the 14th-18th Centuries*. „Transylvanian Review”, vol. XXI, Supplement, no. 2, 2012, pp. 181-198.
- Pascu, Ștefan**, *Istoria Clujului*, Cluj, 1974.
- Pauler Tivadar**, *Büntetőjogtan*, vol. II, Pest, 1865.
- Pike, Ruth**, *Crime and Criminals in Sixteenth-Century Seville*, în „Sixteenth Century Journal”, vol. 6, no. 1, Apr., 1975, pp. 3-18.
- Révész Imre**, *Az ordáliák vagy istenítéletek*, în „Új Magyar Múzeum”, 8/I, 1858.
- Rublack, Ulinka**, *The Crimes of Women in Early Modern Germany*, Oxford, Clarendon Press, 1999.
- Sharpe, J. A.**, *Domestic Homicide in Early Modern England*, în „The Historical Journal”, vol. 24, no. 1, Mar., 1981, pp. 29-48.
- Stone, Lawrence**, *Interpersonal Violence in English Society, 1300-1980*, în „Past and Present”, nr. 101, Nov, 1983, pp. 22-33.
- Szeghyová, Blanka**, *Erőszak és konfliktuskezelés a polgárok mindennapi életében a 16. században*, în „Történelmi Szemle”, vol. 1-2, 2004, pp. 167-190.
- Szócsné Gazda Enikő**, *Erkölc és közösség. Orbai széki erkölcsirányítás a XVII-XIX. században*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001.
- Tárkány Szücs Ernő**, *Magyar jogi népszokások*, Akadémia kiadó, Budapest, 2003.
- Tontsch, Günther**, *Dispozițiile penale ale statutelor municipale săsești din anul 1583*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Iurisprudentia XVIII*, 1972, pp. 81-100.
- Trócsányi Zsolt**, *Erdély központi kormányzata. 1540-1690*, Budapest, 1980.
- , *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*, Budapest, 2005.
- Winkler Elemér**, *Bűnök és büntetések a régi Sopronban*, Sopron, 1924.
- Zemon Davis, Natalie**, *Társadalom és kultúra a kora újkori Franciaországban*, Budapest, 2001.
- , *Ficțiunea în documentele de arhivă*, București, 2003.